

УДК 378-057.212:338.432

І. М. Шупта,

старший викладач

(Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

У статті розглядаються особливості підготовки менеджерів аграрної сфери економіки, порівнюється вітчизняний досвід з досвідом російських та білоруських вищих аграрних закладів.

Обґрунтовується необхідність формування критеріїв управлінських знань, вмінь та навичок майбутніх менеджерів аграрної сфери економіки. Визначаються стратегічні напрямки у діяльності вищих аграрних навчальних закладів України.

Постановка проблеми. Нині, коли Україна активно долучилася до процесу входження в європейський освітній простір, повинні статися також необхідні зміни в педагогічній теорії й освітній практиці. Це, безумовно, стосується також і вищої школи, яка має забезпечити якісну підготовку майбутніх менеджерів, зокрема для аграрної сфери економіки.

Аналіз досліджень і публікацій. На етапі реформування національної вищої освіти набувають практичного значення питання, пов'язані з підготовкою майбутніх менеджерів аграрної сфери економіки. Загальні питання професійної підготовки менеджерів та змісту професійної освіти, розкриті в працях А. Алексюка, В. Андрушенка, С. Батишева, І. Беха, К. Богатирьова, Л. Влодарскої-Золи, В. Галузинського, І. Герасимова, М. Євтуха, Г. Єльнікової, І. Зязюна, О. Капітанець, Л. Карамушки, В. Лівенцова, Н. Ничкало, О. Фастовець, Н. Черненко та інших науковців, є теоретичною основою дослідження педагогічних умов професійного становлення майбутніх менеджерів.

Метою цієї статті є розгляд особливостей підготовки менеджерів аграрної сфери економіки, порівняння вітчизняного досвіду із досвідом російських та білоруських вищих аграрних закладів та обґрунтування необхідності формування критеріїв управлінських знань, вмінь та навичок майбутніх менеджерів аграрної сфери економіки.

Виклад основного матеріалу. Вища школа в Україні, насамперед, зорієнтована на задоволення освітніх потреб особистості, відновлення національних освітніх традицій і примноження досвіду, відтворення інтелектуального й духовного потенціалу нації, вихід вітчизняної науки, техніки й культури на світовий рівень, становлення державності та демократії в суспільстві, забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями на таких засадах:

По-перше – це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати справжнього громадянина України, для якого нагальною є потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього й професійного рівня, асоціюється зі зміцненням своєї держави.

По-друге, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні інноваційні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівця.

По-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу й нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти, забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем. Розвиток аграрної освіти в Україні зумовлюється загальними тенденціями до зростання глобалізації, інформатизації всіх сфер людського життя, вступом до СОТ, приєднанням до Болонського процесу. Тому перед вищими аграрними навчальними закладами у нинішній ситуації стоїть надзвичайно складне завдання – вистояти в умовах жорсткої конкуренції на ринку освітніх послуг. Досягти цього можна, використовуючи інноваційні технології, які дають можливість випереджати вимоги споживачів.

Для цього необхідно оновити систему освіти, забезпечити ВНЗ інноваційною науковою діяльністю, вдосконалити науково-методичне забезпечення, віднайти нові методи вдосконалення управління навчальними закладами. Одним із стратегічних напрямів у діяльності вищих аграрних навчальних закладів України є оновлення кадрового потенціалу аграрного сектору на основі підготовки висококваліфікованих технологів, менеджерів виробництва та інших фахівців ринкової економіки, залучення до управління в аграрній сфері економіки талановитої молоді. В умовах ринкових змін, жорсткої конкуренції істотного значення набуває кадровий фактор управління конкурентоздатністю аграрних підприємств, зокрема рівень кваліфікації менеджерів усіх рівнів управління. У цьому випадку саме висока кваліфікація управлінських кадрів виступає

інтелектуальним ресурсом не лише для менеджера як носія цього ресурсу, а й організації в цілому. На сьогодні перед вищими навчальними закладами стоїть надзвичайно важливе завдання розробити критерії управлінських знань, вмінь та навичок майбутніх менеджерів аграрної сфери економіки. Адже, вони будуть керувати, наприклад, фермами, рільничими, тракторними бригадами, транспортними підрозділами. Тобто, постає питання: чи повинні вони володіти лише сукупністю технологічних чи технічних знань, чи все ж таки управлінських? Безперечно, сучасному менеджеру аграрної сфери економіки необхідні не лише технологічні знання, а й знання з менеджменту. Проте, традиційно на посадах операційних менеджерів працюють переважно галузеві фахівці з освітньо-кваліфікаційним рівнем "Молодший спеціаліст", тобто це випускники технікумів, які мають лише спеціальну фахову підготовку, проте не мають управлінської підготовки. І той факт, що аграрними підприємствами сьогодні управляють в основному практики-кваліфіковані робітники є свідченням того, що необхідною є підготовка для цієї ланки управлінських кадрів зі спеціальності "Організація виробництва" за напрямом підготовки "Менеджмент". За умов трансформації економіки нагальною проблемою є також підготовка галузевих фахівців, які виступають водночас менеджерами. Тобто, спеціалісти з агрономії, зооінженерії, механізації сільського господарства повинні мати, по-перше, ґрунтовні знання з економіки, фінансів, бухгалтерського обліку, інформатики, адже ефективність виробничого підрозділу визначається рівнем отриманого прибутку і саме тому їхні рішення повинні бути економічно обґрунтованими. А по-друге, головні спеціалісти виступають в ролі керівників відповідних служб, до складу яких входять рядові спеціалісти, отже ці фахівці повинні мати необхідні знання, вміння та навички з управління персоналом, психології управління, конфліктології, основ педагогіки та психології, соціології. Зміни в економіці зумовлюють підходи щодо професіоналізації управління, що в свою чергу вимагає певних змін і в підготовці професійних менеджерів. Для сучасних ринкових умов характерними є невизначеність та ризики, а критерієм ефективності управління є досягнення максимальної прибутковості діяльності підприємства, і це відповідно вимагає від менеджера знань не лише з технології виробництва, а й знання економічних механізмів функціонування підприємства. Тобто на зміну менеджерів з техніко-технологічною підготовкою повинен прийти менеджер з економічною освітою, який володіє арсеналом управлінських знань, вмінь та навичок і, який водночас має високий рівень технічних та технологічних знань.

За даними фахівців у галузі менеджменту, на сьогодні в національному господарстві налічується приблизно 1 млн. посад керівників. Інші дані свідчать про те, що нині для промисловості та сільського господарства необхідно менеджерів десь приблизно від 200 тис. до 100 тис. осіб [1: 145]. Очевидним є той факт, що таку потребу в короткий термін вищі навчальні заклади задовольнити не зможуть. Тобто нагальною є проблема підготовки не лише "чистих" агрономів, зоотехніків, інженерів, а й вчених агрономів-менеджерів, зооінженерів-менеджерів, інженерів-менеджерів тощо. У цьому напрямку є певні організаційні труднощі, адже мова йдеться про різнопланові напрямки підготовки фахівців.

Ми спробували в межах роботи над статтею проаналізувати, яким чином здійснюється підготовка менеджерів для аграрної сфери в різних вищих аграрних навчальних закладах країн простору СНД і порівняти цей досвід із досвідом вітчизняних вищих аграрних закладів. Так, на сьогодні в Росії налічується понад 1000 вищих навчальних закладів (із них 409 є недержавними), в яких навчається приблизно 7 млн. студентів. Водночас ситуація на ринку праці зараз є такою, що майже приблизно половина випускників російських ВНЗ з різних причин не працює після їх закінчення за спеціальністю. У Росії приблизно з 1997 року здійснюється підготовка інженерів-менеджерів для високотехнологічних галузей виробництва. Це було зумовлено тим, що необхідним стало вдосконалення управління всіх стадій життєвого циклу наукомісткої продукції (фундаментальні та пошукові дослідження, дослідно-конструкторські розробки, вивчення ринків збуту, організація виробництва та підтримка їх ефективної експлуатації, утилізація). Вище зазначене зумовило потребу в підготовці фахівців широкого профілю, які повинні володіти не лише інженерними знаннями, вміннями та навичками, що пов'язані з високими технологіями виробництва, проте й з професійними здібностями менеджера-економіста [2; 3: 48-50]. А з 1997 р. згідно Указу Президента РФ від 23 липня 1997 р. в Росії реалізується Президентська програма підготовки управлінських кадрів, стратегічною метою якої є сприяння розвитку управління для підвищення конкурентоздатності й ефективності російських підприємств в умовах глобалізації економіки. У рамках Президентської програми щорічно навчається близько 5000 керівників реального сектору економіки, в тому числі близько 280 осіб в одинадцяти регіональних центрах Міжнародного інституту менеджменту ЛІНК (освітня мережа ЛІНК – Learning International Network) – організація мережевого типу, що надає послуги міжнародного рівня в галузі бізнес-освіти, які акредитовані Федеральною Комісією з організації підготовки управлінських кадрів. А в Московському державному технічному університеті імені М. Е. Баумана підготовка інженерів-менеджерів здійснюється на факультеті інженерного бізнесу й

менеджменту за спеціальністю "Менеджмент" (спеціалізація "Державне регулювання економічних ресурсів", "Інноваційний менеджмент та контролінг на підприємствах", "Промислова логістика", "Інформаційні технології управління"). У структурі навчального навантаження їх професійної підготовки інженерно-технологічні дисципліни складають 35 % загального обсягу, економічні дисципліни – 30 %, управлінські – 35 % [4: 45-46.]. Серед вищих навчальних закладів Росії аграрні заклади посідають належне місце. Серед цих закладів підготовкою менеджерів займаються наступні: Московська сільськогосподарська академія К. О. Тімірязєва, Воронежський державний аграрний університет ім. К. Д. Глінки, Казанський державний агротехнічний університет ім. С. Сейфулліна, Кубанський державний аграрний університет (Краснодар), Новосибірський державний аграрний університет, Пермська державна сільськогосподарська академія, Санкт-Петербурзький державний аграрний університет, Ставропольський державний аграрний університет та ін.

Починаючи з 2003 року, Казанський державний агротехнічний університет ім. С. Сейфулліна спільно з Університетом прикладних наук Вайенштефан (Німеччина) здійснює підготовку магістрів за фахом 6N0507-"Менеджмент", за спеціалізацією міжнародного магістерського курсу "Аграрний менеджмент". За даною програмою працюють 15 вузів країн СНД, з якими встановлені тісні партнерські відносини з питань підготовки магістрів аграрного менеджменту. Так, з 22 по 29 квітня 2007 р. у межах співпраці з Національним аграрним університетом України (м. Київ) і Сумським національним аграрним університетом (м. Суми) магістранти міжнародного магістерського курсу "Аграрний менеджмент" – студенти Казанського університету – взяли участь в міжнародному семінарі-тренінгу на тему "Планування підприємства", який проходив на базі Сумського національного аграрного університету. Проводив його доцент Університету прикладних наук Вайенштефан Норберт Бляйштайнер. У семінарі брали участь більше 50 магістрантів міжнародних магістерських курсів "Аграрний менеджмент" університетів-партнерів України і Казахстану.

У 2002 році у вищих аграрних закладах III-IV рівнів акредитації України, зокрема в Полтавській державній аграрній академії, Національному аграрному університеті (м. Київ), Сумському національному аграрному університеті розпочато експеримент з підготовки магістрів із менеджменту спеціальності "Адміністративний менеджмент" (спеціалізація "Аграрний менеджмент"). На цей спеціалізований магістерський курс набираються бакалаври з агрономії, технології виробництва продукції тваринництва, механізації сільського господарства, які мають дипломи бакалаврів з відзнакою та володіють відповідними управлінськими здібностями. Окрім того, вони повинні зарекомендувати себе в студентському середовищі як лідери, що є важливою умовою вступу до магістратури.

Аграрна освітня система на різних рівнях, яка існувала в попередні роки в Білорусії, вичерпала свої можливості й перестала задовольняти зростаючі суспільні й особисті потреби, особливо з погляду сучасної економічної підготовки фахівців. Отже, виникає потреба в науковій розробці проблем якісного поліпшення аграрної освіти в цілому і економічної освіти зокрема, маючи на увазі, насамперед, підвищення його ефективності і зміцнення зв'язків з сучасною агропромисловою практикою. Серед білоруських аграрних ВНЗ, які займаються підготовкою менеджерів для аграрних підприємств слід відзначити Білоруську державну сільськогосподарську академію, Білоруський державний аграрний технічний технікум, Білоруський державний технологічний університет, Гродненський державний аграрний університет.

Нині можна констатувати, що в Україні, як і в Росії та Білорусії, особливою популярністю користуються економічні спеціальності, зокрема з менеджменту. У вищих аграрних навчальних закладах відкриваються нові економічні спеціальності, збільшуються набори, хоча держзамовлення з кожним роком зменшується. Серед 175 ВНЗ України аграрними є: I-II рівня акредитації – 78 навчальних закладів та III-IV рівня акредитації – 23, серед яких підготовкою менеджерів займаються в 21 закладі. Рейтинг аграрних вузів є досить високим. Згідно рейтингу вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus станом на станом на 17.12. 2009 р. серед цих закладів 28 місце (із 87) посідає Національний університет біоресурсів і природокористування України (Київ), а у рейтингу вищих навчальних закладів України "Топ-200 Україна" серед 200 ВНЗ цей навчальний заклад посідає почесне 8 місце, 12 – Сумський національний аграрний університет, що є свідченням популярності аграрних закладів, хоча не досить широкої [6]. За рейтингом ВНЗ за бізнес-економічними спеціальностями України "Компас-2009" Національний університет біоресурсів і природокористування України (Київ) посів 8 місце. Він отримав 7 рейтингових балів. Далі йдуть Вінницький аграрний університет, Полтавська державна аграрна академія, Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва (отримали по 3 рейтингових бали). Херсонський державний аграрний університет отримав 2 рейтингових бали, далі у рейтингу йде Сумський національний аграрний університет, Львівський національний аграрний університет, Житомирський агроекологічний університет, Уманський державний аграрний університет, Львівський національний університет ветеринарної медицини і біотехнологій імені

С. З. Гжицького, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харківська зооветеринарна академія, Миколаївський державний аграрний університет, Кам'янець-Подільський державний аграрно-технологічний університет, котрі отримали по 1 рейтинговому балу. Слід зазначити, що у рейтингу було представлено:

- 43 ВНЗ Західного регіону;
- 82 ВНЗ Центрального регіону;
- 62 ВНЗ Південного регіону;
- 47 ВНЗ Східного регіону [7; 8].

Для визначення найсильніших вищих навчальних закладів з підготовки спеціалістів окремих спеціальностей було складено окремий рейтинг ВНЗ "Компас-2009" за такими напрямками підготовки:

- бізнес-економічних спеціальностей (198 ВНЗ);
- юридичних спеціальностей (110 ВНЗ);
- інженерно-технічних спеціальностей (36 ВНЗ);
- інформаційних технологій (103 ВНЗ);
- архітектурно-будівельних спеціальностей (36 ВНЗ).

Рейтинг за кожним напрямком підготовки мав 10 позицій (місць). Рейтинг ВНЗ з підготовки спеціалістів окремих спеціальностей заснований за наступними критеріями: оцінка випускників, роботодавців, експертів.

Згідно рейтингу ВНЗ України "Компас-2009" – бізнес-економічні спеціальності: на 8 місці з 7 рейтинговими балами знаходиться Київський національний університет біоресурсів (оцінка випускників становить 8 б.; роботодавців – 9 б., експертів – 4 б.); на 10 з 4 р.б. (відповідно – 2, 9, 0 балів) – Рівненський національний університет водного господарства та природокористування; 10 з 3 р. б. – Вінницький державний аграрний університет (відповідно – 3, 3, 3 бали); Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва (відповідно – 5, 4, 0 бали); Одеський національний аграрний університет (відповідно – 3, 3, 3 бали), Полтавська державна аграрна академія (відповідно – 3, 5, 0) та 10 з 2 р. б. – Білоцерківський національний аграрний університет (відповідно – 1, 1, 3) та м. Херсон – Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет" (відповідно – 1, 3, 1).

Тобто, вищі навчальні заклади, які готують фахівців для аграрного сектору економіки, займають досить почесні місця серед вищих навчальних закладів України і користуються повагою, як серед випускників, так і серед роботодавців

Підготовка менеджерів здійснюється економічними факультетами у переважній більшості закладів за такими спеціальностями, як "Менеджмент організацій", "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності" та "Адміністративний менеджмент" (спеціалізація "Аграрний менеджмент" за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями: 6.050206 – рівень бакалавра; 7.050206 – рівень спеціаліста та 8.050206 – рівень магістра. У межах кожної спеціалізації ведеться підготовка за різними спеціалізаціями. У вищих аграрних закладах відкриваються постійно нові економічні спеціальності, збільшуються набори, причому це відбувається тоді, коли зменшується держзамовлення. За даними Державної служби зайнятості у 2009-2010 рр. мають попит фахівці з високим рівнем кваліфікації, топ-менеджери, а також економісти [5]. Можливо, це є своєрідним проявом моди й цей процес призупинить темпи зростання тоді, коли пропозиція перевищить попит. Проте слушною є думка про те, що за умов ринкової економіки для країни необхідною є критична маса знань носіїв економічних знань, тобто бухгалтерів, економістів, менеджерів, фінансистів тощо. І це, безперечно, покращить якість кадрового складу більшості підприємств. Цілком імовірно, що цей процес у певних регіонах може призвести до надлишку кадрів. Проте це є лише позитивним моментом, оскільки зростає конкуренція на ринку робочої сили, а це, в свою чергу, спонукає вищі навчальні заклади до підвищення рівня освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, основною метою подальшого розвитку підготовки менеджерів для аграрної сфери економіки є переростання кількісних показників навчання в якісні. Зміни, які відбуваються зумовлюють нові підходи до професіоналізації управління, що, в свою чергу, вимагає певних змін і в підготовці професійних менеджерів. Тому вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні інноваційні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівця. Розвиток вищої освіти варто, водночас, розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі європейських.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Менеджмент і маркетинг / [В. І. Перебийніс, Л. М. Бойко, В. В. Писаренко, Є. А. Адоньєв, С. М. Брагінець, Н. М. Малиш, О. В. Перебийніс, О. Г. Семененко, О. В. Федірець] ; за ред. В. І. Перебийніса. – Полтава : ФОП Говоров С. В., 2007. – 344 с.
2. Будишевский В. А. Проблемы и решения подготовки инженеров-менеджеров [Электронный ресурс] / В. А. Будишевский, В. О. Гутаревич. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://gutarevich.at.ua/publ/>.
3. Налоговые ситемы зарубежных стран / [Князева В. Г., Черник Д. Г. и др.] ; под ред. В. Г. Князева, Д. Г. Черника. – М. : ЮНИТИ, 1997.– 191 с.
4. Сергеев А. Л. Институты управленческой парадигмы в России / А. Л. Сергеев // Менеджмент в России и за рубежом.– 2005. – № 2.– С. 55–66.
5. Вибір професії [Електронний ресурс] : за даними Державної служби зайнятості. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua>.
6. Рейтинг вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus станом на станом на 17.12. 2009 р. [Електронний ресурс] : за даними Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
7. Рейтинг вищих навчальних закладів України за ступенем задоволеності навчанням [Електронний ресурс] : за даними аналітичного звіту. – Режим доступу : <http://www.youngcompass.org>.
8. Рейтинг українських ВНЗ за професійними напрямками [Електронний ресурс] : за даними офіційного сайту Міністерства освіти України "Освіта. ua". – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/rating>.

Матеріал надійшов до редакції 28.06. 2010 р.

Шупта И. М. Подготовка будущих менеджеров аграрной сферы экономики в контексте тенденций развития мировых образовательных систем.

В статье рассматриваются особенности подготовки менеджеров аграрной сферы экономики, сравнивается отечественный опыт с опытом русских и белорусских высших аграрных заведений. Обосновывается необходимость формирования критериев управленческих знаний, умений и навыков будущих менеджеров аграрной сферы экономики. Определяются стратегические направления в деятельности высших аграрных учебных заведений Украины.

Shupta I. M. Future Managers' Training in the Context of Development Tendencies in the World's Educational Systems.

The article investigates managers' training peculiarities in the agrarian sphere of economics, compares native experience with that of Russian and Belarus higher agrarian educational establishments. Criteria formation necessity of future managers' administrative knowledge, skills and habits is motivated. Strategic directions are determined in the activity of Ukrainian higher educational establishments.